

Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce
Krajowego Mechanizmu Prewencji
w II kwartale 2010 roku

1. Wprowadzenie

Na koniec drugiego kwartału 2010 r. 52 państwa były Stroną Protokołu fakultatywnego do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (zwanego dalej OPCAT). Spośród nich 32 państwa wyznaczyły krajowe mechanizmy prewencji¹.

Zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji (zwanego dalej KMP lub Mechanizmem) wykonuje w Polsce Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej RPO), przeprowadzając wizytacje zapobiegawcze w miejscach zatrzymań, celem ochrony osób pozbawionych wolności przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem². W dniu 10 kwietnia 2010 r. w katastrofie lotniczej zginął dr Janusz Kochanowski, Rzecznik Praw Obywatelskich. Do czasu złożenia przez nowego Rzecznika ślubowania przed Sejmem Rzeczypospolitej Polskiej, pracą Biura Rzecznika kieruje Zastępca RPO Stanisław Trociuk. Nietypowa sytuacja w Biurze RPO, wpłynęła w pewnym stopniu również na działalność Mechanizmu i czasowo ograniczono planowane wizytacje.

W drugim kwartale 2010 r. zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji wykonywały, podobnie jak w poprzednim kwartale, trzy Zespoły merytoryczne w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich: Zespół Prawa Karnego Wykonawczego, Zespół Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców oraz Zespół Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego. Ponadto, w wizytacjach brali udział pracownicy Zespołów Terenowych Biura RPO z Gdańska, Katowic i Wrocławia, przeprowadzając je również samodzielnie.

¹ Albania, Armenia, Azerbejdżan, Chile, Kostaryka, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Republika Macedonii, Francja, Gruzja, Niemcy, Honduras, Lichtenstein, Luksemburg, Malediwy, Mali, Malta, Mauritius, Meksyk, Nigeria, Nowa Zelandia, Polska, Republika Mołdowy, Senegal, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Szwajcaria, Wielka Brytania, Urugwaj - www.apr.ch, dane na dzień 30 czerwca 2010 r.

² Art. 3 OPCAT

W okresie od 1 maja do 30 czerwca 2010 r. pracownicy wskazanych powyżej Zespołów przeprowadzili 11 wizytacji różnego rodzaju miejsc zatrzymań, położonych na terenie całej Polski. W skład grupy wizytacyjnej nadal nie włączano ekspertów zewnętrznych, z powodu braku środków przeznaczonych na działalność Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2010 r. Nie spełniono więc wymogu interdyscyplinarności składu grupy wizytacyjnej.

W miesiącu kwietniu przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich nie uczestniczyli w wizytacjach, w związku z trwającymi przygotowaniem do szkolenia *On site visit & Exchange of experiences*, organizowanego w ramach projektu współpracy europejskich krajowych mechanizmów prewencji, z udziałem ekspertów z Podkomitetu do Spraw Prewencji (SPT), Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT), Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT) oraz Rady Europy. Więcej szczegółów dotyczących szkolenia przedstawiono w rozdziale drugim: *Współpraca międzynarodowa Krajowego Mechanizmu Prewencji*.

Poniżej zaprezentowano wyniki wizytacji przeprowadzonych w okresie sprawozdawczym w różnego rodzaju miejscach zatrzymań, ze wskazaniem zasadniczych problemów, jakie w nich dostrzeżono.

2. Współpraca międzynarodowa Krajowego Mechanizmu Prewencji

Omawiając kolejno poszczególne spotkania i konferencje, w pierwszej kolejności należy wskazać, iż funkcjonujący w Polsce od 2008 r. Krajowy Mechanizm Prewencji jako pierwszy został objęty programem *On-site visit & Exchange of experiences*, czyli warsztatem szkoleniowym przeznaczonym dla poszczególnych krajowych mechanizmów prewencji. W dniach 4-7 maja 2010 r. eksperci Stowarzyszenia Zapobiegania Torturom (APT), Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT), Podkomitetu ONZ do Spraw Prewencji (SPT) oraz Rady Europy, omówili z pracownikami wykonującymi zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji szczegóły dotyczące jego działalności oraz wizytacji różnego rodzaju miejsc zatrzymań. Podczas szkolenia zostały poruszone szczególnie istotne kwestie, dotyczące między innymi metodologii przeprowadzania wizytacji, istoty wizytacji prewencyjnych, roli ekspertów medycznych, sposobu prowadzenia rozmów

z osobami pozbawionymi wolności, czy też formułowania zaleceń i rekomendacji. Ponadto, eksperci wymienionych powyżej instytucji przeprowadzili z przedstawicielami Rzecznika Praw Obywatelskich wizytacje trzech różnych typów miejsc zatrzymań (szpital psychiatryczny, areszt śledczy, zakład poprawczy i schronisko dla nieletnich), uczestnicząc w nich w roli obserwatorów, co następnie pozwoliło na analizę metodologii wizytacji oraz spotykanych w tego rodzaju jednostkach problemów. Szkolenie zostało w całości sfinansowane ze środków Rady Europy i Komisji Europejskiej.

Natomiast w ramach projektu *European NPM Project* (Projekt współpracy europejskich krajowych mechanizmów prewencji), również współfinansowanego przez Radę Europy i Unię Europejską odbyły się kolejne warsztaty tematyczne dla przedstawicieli europejskich krajowych mechanizmów prewencji. W dniach 9 - 10 czerwca 2010 r. w Tiranie, przedstawicielka Rzecznika Praw Obywatelskich z Zespołu Prawa Karnego Wykonawczego uczestniczyła w warsztatach o tematyce *Rola Krajowych Mechanizmów Prewencji w ochronie podstawowych praw osób pozbawionych wolności przez Policję*. Podczas spotkania przedstawiono międzynarodowe standardy prawne odnoszące się do osób pozbawionych wolności przez Policję oraz poruszono problematykę zapewnienia opieki medycznej tym osobom. Wiele uwagi poświęcono zagadnieniom związanym z dostępem do obrońcy. Następne warsztaty odbędą się w październiku.

Okazją do wymiany doświadczeń na temat praktycznych działań podejmowanych w trakcie wizytacji miejsc zatrzymań przez krajowe mechanizmy prewencji było również seminarium w Kiszyniowie, zorganizowane w ramach projektu *Współpraca Ombudsmanów Państw Partnerstwa Wschodniego (PW) 2009-2013*. Przedstawiciel Rzecznika, który wykonuje zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji, zaprezentował stronie mołdawskiej informacje związane z organizacją i praktycznym funkcjonowaniem Mechanizmu w Polsce, a także wziął udział w wizytacji jednego z mołdawskich zakładów karnych.

3. Jednostki penitencjarne

W drugim kwartale 2010 r. wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji objęły dwa areszty śledcze³. W niniejszym rozdziale opisano również wnioski z wizytacji jednostek penitencjarnych przeprowadzonych w poprzednim okresie, które nie zostały przedstawione w raporcie Krajowego Mechanizmu Prewencji za pierwszy kwartał 2010⁴.

W trakcie wizytacji jednostek, przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich zwrócili uwagę na panujące w nich zróżnicowane **warunki bytowe**. Niemniej jednak, poczynione ustalenia w żadnym przypadku nie pozwoliły na stwierdzenie, iż warunki te są dla osób pozbawionych wolności na tyle dotkliwe, że mogłyby wskazywać na okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie. W ocenie wizytujących bardzo dobre warunki bytowe zapewniono osadzonemu w Areszcie Śledczym (dalej AŚ) w Środzie Wielkopolskiej. Wszystkie cele mieszkalne były skanalizowane, doprowadzono do nich zimną i ciepłą wodę. W każdej celi znajdował się całkowicie zabudowany kąciek sanitarny. Stan techniczny urządzeń sanitarnych oraz ich czystość również nie wzbudziły zastrzeżeń. Pomieszczenia łaźni ogólnej wyglądały estetycznie, umożliwiono w nich właściwą realizację kąpieli oraz wymianę bielizny i odzieży. W bardzo dobrym stanie była również kuchnia – nowocześnie wyposażona i niewyeksplotowana. W wizytowanej jednostce w kwestii warunków bytowych zalecono jedynie **wyposażenie łóżek piętrowych w drabinki i zabezpieczenia** lub dokonanie wymiany łóżek na inne, o konstrukcji gwarantującej bezpieczeństwo osadzonych. Rekomendację dotyczącą tej kwestii wystosowano również wobec Aresztu Śledczego we Wrocławiu oraz Aresztu Śledczego w Choszcznie. Dyrektor Aresztu Śledczego w Środzie Wielkopolskiej ustosunkowując się do zaleceń zawartych w informacji powizytacyjnej, wskazał, iż planuje, w zależności od posiadanych środków finansowych, poddanie modernizacji posiadanych łóżek. Rozważa także możliwość stopniowej wymiany łóżek, zastępując je nowymi, posiadającymi odpowiednie zabezpieczenia i drabinki.

³ AŚ w Warszawie-Grochowie (6.05.2010), AŚ we Wrocławiu (25-27.05.2010).

⁴ AŚ w Choszcznie oraz Oddział Zewnętrzny tej jednostki w Choszcznie (9-10 i 12.03.2010), ZK w Czerwonym Borze (12.03.2010), AŚ w Środzie Wielkopolskiej (25-26.03.2010).

Ponadto, w dwóch jednostkach dostrzeżono konieczność poprawy warunków bytowych. W Areszcie Śledczym we Wrocławiu, pomimo stwierdzenia sukcesywnej realizacji zaleceń sformułowanych w następstwie wizytacji w dniach 19-20 listopada 2008 r. i trwającego procesu odnawiania infrastruktury Aresztu, ponownie rekomendowano odmalowanie ścian w większości cel mieszkalnych oraz usunięcie zagrzebień i naprawę podłóg (jedynie cele mieszkalne wyremontowane po powodzi z lipca 1997 r., położone na najniższej kondygnacji oraz pojedyncze cele mieszkalne położone na wyższych kondygnacjach nie budziły zastrzeżeń). Należy zauważyć, iż z powodu braku środków finansowych, proces renowacji jest niezwykle powolny. Podobnie w Areszcie Śledczym w Choszcznie i Oddziale Zewnętrznym (dalej OZ) tego Aresztu za celowe uznano wykonanie przez administrację jednostki, w miarę możliwości finansowych, zaplanowanych prac modernizacyjnych w AŚ (w łaźni i celach mieszkalnych) oraz w OZ (w łaźni, umywalni i celach mieszkalnych), a także sukcesywne dokonywanie wymiany wyeksploatowanych sprzętów kwaterunkowych i urządzeń w kącikach sanitarnych. Z informacji uzyskanych od Dyrektora jednostki wynika, że aktualnie trwają ustalenia dotyczące wybudowania w Choszcznie nowego obiektu Oddziału Zewnętrznego. W związku z tym, ograniczono remonty OZ jedynie do tych niezbędnych. Ponadto, Dyrektor Aresztu wyjaśnił, iż planowane jest wykonanie remontu wszystkich cel w Areszcie. Jednakże istotnym czynnikiem hamującym przeprowadzanie remontów cel mieszkalnych na szerszą skalę jest konieczność zapewnienia osadzonym właściwego metrażu powierzchni mieszkalnej. Remont każdorazowo wiąże się bowiem z wyłączeniem z użytku odnawianych cel, czego konsekwencją jest przeniesienie osadzonych do innych pomieszczeń, mając na względzie zapewnienie im odpowiedniego metrażu.

Jako dobry oceniono stan techniczny cel mieszkalnych i łaźni Aresztu Śledczego w Warszawie-Grochowie. Natomiast za wymagające niezwłocznego remontu uznano pomieszczenia wchodzące w skład kuchni. Również kierownictwo jednostki podniosło, iż renowacja kuchni ma charakter priorytetowy, dlatego też rozpoczęcie prac z tym związanych planowane jest na drugą połowę bieżącego roku.

Uwagi sformułowane w następstwie wizytacji jednostek penitencjarnych dotyczyły także kwestii **zabudowy kącików sanitarnych** oraz **zapewnienia poczucia**

intymności osobom pozbawionym wolności (jeden z pawilonów AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ we Wrocławiu). Ponadto, na terenie Szpitala Psychiatrycznego Aresztu Śledczego we Wrocławiu w łazniach nie wyszczególniono odrębnego pomieszczenia przeznaczonego do przebierania się osadzonych. Przebierają się oni zatem na korytarzu, stojąc na prześcieradłach. Według pracowników Szpitala kąpiącym się zapewniona jest w tym czasie intymność, gdyż wszystkie pomieszczenia w oddziale są pozamykane. Niemniej jednak, jak podał w rozmowie przeprowadzanej na osobności jeden z pacjentów, w czasie przebierania po korytarzu przemieszczają się pracownicy Szpitala. W ocenie wizytujących sytuacja ta może stwarzać warunki prowadzące do naruszenia godności osobistej pacjentów i ich prawa do intymności. Dlatego zalecono uwzględnienie w planach remontowych wyodrębnienie przylegającego do łazni pomieszczenia przeznaczonego na przebieralnię.

W trakcie wizytacji zwracano też uwagę na miejsca, w których przeprowadzane są **kontrole osobiste** osadzonych. W następstwie ich oglądu rekomendowano wyposażenie tych pomieszczeń w wieszaki oraz pokrycie ich podłóg wykładzinami (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ we Wrocławiu). W Areszcie Śledczym w Choszczynie kontrolę osobistą osadzonych przeprowadza się w oddziałach mieszkalnych. W związku z brakiem pomieszczeń przeznaczonych do tego typu kontroli, czynności z nią związane wykonywane są na korytarzach oddziałów za rozsuwanymi w tym celu kotarami. Poza tym, w piwnicy Aresztu wyodrębniono dwa pomieszczenia, oddzielone od korytarza jedynie kratą. Pomieszczenia te przeznaczone są do przeprowadzania kontroli osobistych nowoprzyjętych osadzonych.

Analizując kwestię odpowiednich warunków bytowych, dostrzeżono potrzebę dostosowania warunków w celach mieszkalnych i łazniach do potrzeb osób niepełnosprawnych. Na przykład w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Choszczynie wydzielono stanowisko prysznicowe odgrodzone, z myślą o osobach niepełnosprawnych, jednakże nie było ono odpowiednio dostosowane do ich potrzeb. Również w Areszcie Śledczym w Warszawie – Grochowie zalecono dostosowanie urządzenia celi izby chorych do potrzeb pacjentów niepełnosprawnych.

W dwóch jednostkach zadbano o odpowiednie warunki podczas spacerów osadzonych - **poła spacerowe** wyposażono w ławki, popielniczki oraz zamontowano

zadaszenia pozwalające spacerującym schronić się przed deszczem i słońcem (np. ZK Czerwony Bór, AŚ w Środzie Wielkopolskiej - w bieżącym roku administracja jednostki planuje zadaszenie pól). Jedyne w Areszcie Śledczym w Choszczynie postulowano utworzenie dodatkowego pola spacerowego oraz wykonanie częściowego zadaszenia na obecnym polu. Natomiast w Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie od czasu ostatniej wizyty przedstawicieli Rzecznika Praw Obywatelskich, przeprowadzonej w dniach 6-8 października 2008 r., zwiększeniu o sześć uległa liczba spacerowników. Podczas wizytacji przeprowadzanej w drugim kwartale 2010 r. jednostka dysponowała łącznie trzynastoma polami spacerowymi.

Wizytując jednostki penitencjarne, weryfikowano kwestię ich **zaludnienia**. W dniu wizytacji w Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie nie było przeludnienia. Osadzeni przebywali w warunkach zapewniających zachowanie przewidzianej w art. 110 kodeksu karnego wykonawczego (dalej k.k.w.) normy 3 m² powierzchni celi na osobę. W celu rozwiązania problemu przeludnienia w Areszcie Śledczym we Wrocławiu na cele mieszkalne zaadaptowano siedem świetlic. W jednostce występowało minimalne przeludnienie (w dniu rozpoczęcia wizytacji kształtowało się ono na poziomie 1,25%). Natomiast w Areszcie Śledczym w Choszczynie i Oddziale Zewnętrznym tego Aresztu, mimo niewielkiego przeludnienia (3,3%), osoby nie przebywały w warunkach poniżej 3 m². Na potrzeby związane z zakwaterowaniem osób pozbawionych wolności wykorzystano izbę chorych OZ, celę izolacyjną oraz celę przejściową w Areszcie.

W związku z likwidacją świetlic i ich przekształcaniem w cele mieszkalne pojawił się również istotny **problem ograniczonej oferty zajęć kulturalno-oświatowych** w jednostkach. Najgorsza sytuacja w tym zakresie panowała w Areszcie Śledczym we Wrocławiu. Wizytujący dostrzegli, że od czasu poprzedniej wizytacji w listopadzie 2008 r., kiedy to wśród zaleceń powizytacyjnych sformułowano postulat zintensyfikowania działalności kulturalno-oświatowej, sytuacja nie uległa poprawie, co więcej stwierdzono jej pogorszenie. Wszyscy ankietowani osadzeni ocenili sytuację w tym zakresie jako bardzo złą (obecnie na terenie Aresztu funkcjonują tylko dwie świetlice). W Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie odnosząc się do oferowanej oferty zajęć kulturalno-oświatowych połowa rozmówców uznała sytuację

za złą. Wśród uwag krytycznych, ankietowani licznie podnosili fakt braku zajęć sportowych, powtarzający się brak piłki podczas wyjść na boisko, brak świetlic oraz rzadką częstotliwość organizowanych zajęć. W jednostce tej do dyspozycji osadzonych przeznaczono pięć świetlic.

Omawiając kwestię przeludnienia, należy zwrócić uwagę na wystąpienie⁵ Rzecznika z dnia 1 kwietnia 2010 r., w którym zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości w sprawie realizacji przez resort sprawiedliwości zadań związanych z likwidowaniem tego zjawiska w zakładach karnych i aresztach śledczych. Rzecznik wskazał, iż w nowych aktach prawnych⁶, wprowadzono procedury mające zapobiegać przeludnieniu jednostek penitencjarnych, jednakże realizacja tego zadania napotyka na duże trudności. Zdaniem Rzecznika, dla poprawy sytuacji w więziennictwie potrzebne są stałe i wysokie nakłady finansowe na jego funkcjonowanie. Natomiast przy utrzymywaniu się obecnej linii orzeczniczej sądów karnych oraz odstąpieniu od tworzenia odpowiedniej liczby nowych miejsc zakwaterowania osadzonych, stosowanie przepisów obu wymienionych aktów prawnych może przede wszystkim oznaczać masowe odraczanie wykonania kar w wymiarze nie przekraczającym 2 lat pozbawienia wolności. Ponadto, osoby pozbawione wolności w rozmowach z przedstawicielami Rzecznika wskazują, że w celu wykonania przepisów określających maksymalny czas trwania pobytu osadzonego w przeludnionej celi, organizowane są liczne przeniesienia osadzonych pomiędzy jednostkami penitencjarnymi, które utrudniają im utrzymywanie kontaktów z osobami bliskimi lub realizację innych uprawnień lub obowiązków. W odpowiedzi z dnia 28 kwietnia 2010 r. z upoważnienia Ministra Sprawiedliwości, Zastępca Dyrektora Generalnego Służby Więziennej poinformował, że kontrola przeprowadzona w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej przez Najwyższą Izbę Kontroli wykazała, iż w wyniku realizacji *Programu pozyskania 17 000 miejsc w jednostkach organizacyjnych więziennictwa w latach 2006-2009* poprawiły się warunki odbywania kary przez osadzonych, zarówno

⁵ RPO-515967-VII/10.

⁶ Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 2009 r. Nr 190, poz. 1475) oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie trybu postępowania właściwych organów w wypadku, gdy liczba osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych przekroczy w skali kraju ogólną pojemność tych zakładów (Dz. U. z 2009 r. Nr 202, poz. 1564).

pod względem spełnienia normy powierzchni mieszkalnej w celach, jak i odpowiedniej obsady funkcjonariuszy w relacji do liczby osadzonych. Środki finansowe przyznane więziennictwu na wydatki majątkowe w ustawie budżetowej na 2010 rok, pozwolą na zakończenie w bieżącym roku 8 zadań inwestycyjnych skutkujących przyrostem 1275 nowych miejsc zakwaterowania dla osadzonych. Centralny Zarząd Służby Więziennej przedłożył propozycje działań inwestycyjnych w zakresie dalszej realizacji *Programu*, a także dalszych działań inwestycyjnych wynikających z aktualnego stanu jednostek organizacyjnych więziennictwa oraz czynności związanych z prawidłowym rozmieszczeniem i zabezpieczeniem osadzonych. Stosowny dokument podlega obecnie ocenie w Ministerstwie Sprawiedliwości. Resort sprawiedliwości prowadzi okresowe analizy stanu zaludnienia jednostek penitencjarnych oraz przyczyn zjawiska przeludnienia. W Ministerstwie przygotowano także *projekt ustawy o zmianie ustawy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego*, mający na celu m. in. zwiększenie liczby skazanych mogących odbywać orzeczoną karę w systemie dozoru elektronicznego.

W większości jednostek nie odebrano sygnałów mogących świadczyć o **niedopuszczalnych formach traktowania**. Zarówno osadzeni, z którymi przeprowadzano rozmowy na osobności na podstawie ankiet, jak i ci rozpytywani podczas wizytacji cel, na ogół dobrze oceniali sposób traktowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej (AŚ w Warszawie-Grochowie, AŚ we Wrocławiu, AŚ w Środzie Wielkopolskiej oraz AŚ i OZ w Choszcznie). W ostatnio wymienionej jednostce tylko niektórzy osadzeni mieli zastrzeżenia w tej kwestii - zgłaszali zarzut prowokacyjnego niekiedy zachowania funkcjonariuszy, zdarzających się przypadków używania wulgarnego słownictwa i słownego poniżania, przeprowadzania kontroli osobistej w niewłaściwych warunkach (na korytarzu mieszkalnym, bez dywanika pod stopy). Żaden z rozmówców nie zdecydował się jednak na złożenie oficjalnej skargi do protokołu.

Niejednokrotnie w trakcie wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji zwracano szczególną uwagę na **respektowanie prawa osadzonych do opieki medycznej i pracę więziennych ambulatoriów**. W Areszcie Śledczym w

Warszawie-Grochowie kierownictwo jednostki wskazywało na istniejące braki kadrowe w więziennej służbie zdrowia. Natomiast osadzeni zgłaszali zarzuty dotyczące rutynowego podejścia przez lekarza do ich problemów zdrowotnych, a także bagatelizowania i niepodejmowania działań w celu dokładniejszego zdiagnozowania ich stanu zdrowia. Skarżyli się również na długi czas oczekiwania na przyjęcie przez lekarzy specjalistów oraz brak leków przeciwbólowych. Z kolei w Oddziale Zewnętrznym Aresztu Śledczego w Choszcznie stwierdzono nieprawidłowość polegającą na odpłatnym wykonywaniu badań na obecność wirusa HIV w przypadku, gdy osadzony chce poddać się im z własnej inicjatywy. Jeżeli badanie takie jest realizacją zamierzenia jednostki (np. po powzięciu istotnych informacji na temat osadzonego) - wówczas jest wykonywane na koszt Aresztu. W ocenie pracowników Biura Rzecznika, odmówienie osadzonemu wykonania badań na obecność wirusa HIV lub pobieranie za nie opłaty jest niewłaściwą praktyką. Zgodnie ze stanowiskiem przedstawicieli Rzecznika, a także Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (zawartym w piśmie nadesłanym do Biura RPO w dniu 17 listopada 2009 r.), wystarczającym warunkiem do wykonania badania na obecność wirusa HIV jest wola osadzonego, bez konieczności uzasadnienia tego jakimikolwiek wskazaniem medycznymi.

W Areszcie Śledczym we Wrocławiu zapewniono osadzonym szeroki dostęp do konsultacji lekarzy specjalistów, co potwierdzili również osadzeni podczas przeprowadzanych z nimi rozmów. Respondenci ocenili bardzo dobrze wszystkie aspekty funkcjonowania służby zdrowia w Areszcie. Żaden z ankietowanych osadzonych nie skarżył się na trudności z dostępem do lekarzy, w szczególności na okres oczekiwania na wizytę. Pojedyncze uwagi dotyczyły niewłaściwego, zdaniem respondentów, doboru leków. W ocenie dyrektora Zakładu Opieki Zdrowotnej istnieje jednak potrzeba zatrudnienia lekarzy ogólnych.

W tym miejscu warto wspomnieć, iż na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, Centralny Zarząd Służby Więziennej opracował i rozesłał do jednostek penitencjarnych na terenie całego kraju ujednolicony zbiór praw pacjenta więziennej służby zdrowia zatytułowany ***Informacja o prawach pacjenta – osoby pozbawionej wolności*** (dalej Informacja). W większości jednostek udostępniono

osadzonym tę *Informację*. Dotychczas posługiwano się w jednostkach Kartą Praw Pacjenta. Nieaktualny tekst tej Karty, z uregulowaniami nie mającymi zastosowania w przypadku pacjenta więziennej służby zdrowia (np. prawo pacjenta do opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osobę bliską, czy prawo do odmowy zgody na uczestniczenie przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych osób innych niż personel medyczny) znajdował się w Areszcie Śledczym w Warszawie-Grochowie. Zastrzeżenie dotyczące tekstu Karty wizytujący zgłosili także podczas poprzedniej wizytacji tej jednostki w dniach 6-8 października 2008 r.

Omawiając zagadnienia dotyczące opieki medycznej, należy wskazać, iż w drugim kwartale 2010 r. Zastępca Rzecznika skierował po raz kolejny wystąpienie⁷ do Ministra Sprawiedliwości w sprawie podjęcia działań legislacyjnych dotyczących uregulowania zasad udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności, w obecności funkcjonariusza Służby Więziennej. Zastępca Rzecznika wskazał, iż regulacja zawarta w art. 115 § 7 k.k.w., zgodnie z którą w zakładzie karnym typu zamkniętego – co do zasady – funkcjonariusz niewykonujący zawodu medycznego jest obecny w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych, narusza prawo do intymności i poszanowania godności osadzonych oraz prawo do tajemnicy medycznej. Z tych względów, w ocenie Zastępcy Rzecznika, przepisy Kodeksu karnego wykonawczego powinny precyzyjnie określać przesłanki dopuszczające taką obecność osoby nieudzielającej świadczeń medycznych. Aktualne brzmienie przepisów rodzi również wątpliwość w kwestii zgodności z zasadą proporcjonalności zawartą w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Obecność funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych w każdym przypadku powinna mieć charakter wyjątkowy i znajdować zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy wymaga tego bezpieczeństwo osoby wykonującej świadczenie zdrowotne. W odpowiedzi z dnia 1 lipca 2010 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości nie podzielił stanowiska Zastępcy Rzecznika w tej sprawie wskazując m. in., że udzielanie świadczeń zdrowotnych w warunkach izolacji może rodzić obawy więziennego personelu medycznego o własne bezpieczeństwo, które ma zapewnić kadra nie będąca pracownikami medycznymi. Zatem ograniczenie prawa do ochrony

⁷ RPO-637905-VII/10.

zdrowia przez czas pozbawienia wolności poprzez obecność funkcjonariuszy Służby Więziennej w czasie udzielania osobie pozbawionej wolności świadczenia zdrowotnego, wynikając z ustawy, jest niezbędne, aby zapewnić bezpieczeństwo lekarzy, czyli w celu realizacji zasady zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP). W związku z tym, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości stwierdził brak podstaw do przedsięwzięcia prac legislacyjnych, mających na celu zmianę obecnie obowiązujących norm prawnych w tym zakresie.

Podczas wizytacji zapobiegawczych Krajowego Mechanizmu Prewencji przedstawiciele Rzecznika zwracają również uwagę na sposób realizacji prawa osadzonych do **komunikowania się ze swoim obrońcą**. W Areszcie Śledczym we Wrocławiu tymczasowo aresztowani podnosili, iż nie mają możliwości kontaktu telefonicznego z obrońcą. Dyrektor jednostki potwierdził, że tymczasowo aresztowanym nie umożliwia się takiej formy kontaktu. Wizytujący stwierdzili sprzeczność takiego rozwiązania z regulacją zawartą w art. 215 § 1 k.k.w. i wskazali na konieczność zapewnienia osadzonym realizacji postanowień wynikających z tego artykułu. W tym miejscu należy wskazać, iż już w dniu 30 marca 2010 r. Zastępca Rzecznika skierował do Ministra Sprawiedliwości wystąpienie⁸ dotyczące problematyki zakazu korzystania z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej przez osoby tymczasowo aresztowane, określonego w art. 217c k.k.w. W piśmie tym, zwrócił się o podjęcie działań zmierzających do uchylenia całkowitego zakazu w tym zakresie, nawiązując do wyników wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, którego delegacja w grudniu 2009 r. zgłosiła zastrzeżenia do utrzymywania w Polsce takiego zakazu. Wskazał ponadto, że zawarty w art. 217c k.k.w. zakaz, tak rygorystycznie przestrzegany w praktyce, budzi wątpliwości w zakresie zgodności z konstytucyjną zasadą proporcjonalności (art. 31 ust. 3) oraz prawem do komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP). W odpowiedzi na te zastrzeżenia, Minister Sprawiedliwości w piśmie z dnia 5 maja 2010 r. wskazał, iż zakaz ujęty w art. 217c k.k.w., nie ma zastosowania do kontaktów tymczasowo aresztowanego z obrońcą lub

⁸ RPO-637904-VII/10.

pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym, o których mowa w treści art. 215 § 1 k.k.w. W kolejnym wystąpieniu w tej sprawie Zastępca Rzecznika powołując się na wyniki wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji, a także treść skarg osób tymczasowo aresztowanych i ich pełnomocników procesowych stwierdził, iż stanowią one potwierdzenie, że zakazem prowadzenia rozmów telefonicznych obejmuje się również kontakty, o których mowa w art. 215 k.k.w. W ocenie Zastępcy Rzecznika taki stan rzeczy jest konsekwencją interpretacji przepisów przyjętej przez administrację aresztów śledczych, które uznają art. 217c k.k.w. jako *lex specialis* w stosunku do rozwiązań zawartych wcześniej w art. 8 § 3 oraz art. 215 § 1 k.k.w., a jednocześnie w zgodzie z art. 1 § 2 odrzucają możliwość stosowania przepisów Kodeksu postępowania karnego. Dlatego też Zastępca Rzecznika wyraził pogląd, iż zasadnym byłoby dążenie resortu do wprowadzenia w praktyce wykonywania tymczasowego aresztowania zmian w kierunku zgodnym z przyjętą interpretacją art. 217c k.k.w. W odpowiedzi z dnia 28 czerwca 2010 r. Minister Sprawiedliwości stwierdził, iż przedstawione przez Zastępcę Rzecznika informacje dotyczące rozbieżnej wykładni przepisów Kodeksu karnego wykonawczego dotyczących kontaktu osoby tymczasowo aresztowanej z obrońcą, dokonywanej przez funkcjonariuszy administracji aresztów śledczych wskazują na niedostateczną jednoznaczność obowiązujących przepisów w tym zakresie. W związku z powyższym, Minister Sprawiedliwości podjął decyzję o wystąpieniu do Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego o dokonanie analizy omawianego zagadnienia oraz przedstawienie ewentualnych propozycji zmian obowiązujących unormowań.

W następstwie przeprowadzanych wizytacji, w dwóch jednostkach postulowano wyodrębnienie i urządzenie **pomieszczenia do udzielania widzeń w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej** (AŚ i OZ w Choszcznie, AŚ w Środzie Wielkopolskiej). Zwrócono uwagę, iż zgodnie z przepisami załącznika do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁹, pomieszczenie do odbywania widzeń w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej, ma być odpowiednio wyposażone. Brak w jednostce pomieszczenia do

⁹ Dz. U. z 2003 r. Nr 186, poz. 1820.

realizacji nagrody przewidzianej w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w., w praktyce uniemożliwia jej udzielenie, nawet w przypadku spełniania przez osadzonych warunków do przyznania takiej nagrody. Ustosunkowując się do powyższego zalecenia, Dyrektor Aresztu Śledczego w Choszczynie wskazał, iż przebywający w podległej mu jednostce osadzeni w zdecydowanej większości są zatrudnieni na zewnątrz jednostki i spełniają wymogi w zakresie korzystania z widzeń poza terenem Aresztu. W związku z powyższym, widzenia w formie bezdзорowej w oddzielnym pomieszczeniu są dość rzadko udzielane. Jednakże perspektywicznie, w przypadku pojawienia się możliwości lokalowych, sprawa utworzenia takiego pomieszczenia zostanie rozważona.

Kończąc przedstawianie wyników zrealizowanych wizytacji jednostek penitencjarnych, należy wskazać, iż działania podjęte przez przedstawicieli Rzecznika Praw Obywatelskich w Zakładzie Karnym w Czerwonym Borze miały na celu sprawdzenie stanu realizacji zaleceń wydanych w dniach 17-18 maja 2005 r. Zgłoszone wówczas uwagi dotyczyły m. in.: przeprowadzenia generalnego remontu jednego z pawilonów, rozważenia możliwości udzielania widzeń w niedzielę i święta, rozważenie możliwości wydłużenia czasu udzielania widzeń, z uwagi na małą pojemność sali, zamontowanie w każdym z oddziałów w jednym z pawilonów samoinkasującego aparatu telefonicznego, rozważenia możliwości częstszego niż tylko raz w tygodniu przyjmowania osadzonych przez lekarza ogólnego, udostępnienia łaźni dla osób pracujących po skończonej pracy, jak również zwiększenia ilości wydawanych środków czystości. Po przeanalizowaniu ustaleń dokonanych podczas wizytacji jednostki w drugim kwartale 2010 r. stwierdzono, że wszystkie zalecenia wydane w wyniku poprzedniej wizytacji zostały wykonane.

Rola krajowych mechanizmów prewencji polega również na przedstawianiu propozycji i uwag odnośnie obowiązujących oraz projektowanych przepisów prawa. Dlatego też do Biura RPO kierowane są projekty wszystkich aktów prawnych, które w jakimkolwiek stopniu odnoszą się do osób pozbawionych wolności. W drugim kwartale 2010 r. Zastępca Rzecznika przedstawił swoją opinię m. in. o *projekcie z dnia 7 maja 2010 r. rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez*

funkcjonariuszy Służby Więziennej. W wystąpieniu¹⁰ z dnia 21 maja 2010 r. Zastępca Rzecznika zasygnalizował, iż treść niektórych rozwiązań sformułowanych w projekcie budzi wątpliwości, zwłaszcza w zakresie dotyczącym zapewnienia w praktyce gwarancji praworządnego użycia środków przymusu bezpośredniego. W projekcie rezygnuje się z wielu sprawdzonych procedur służących zwiększeniu takich gwarancji, będących efektem wieloletniej współpracy Służby Więziennej z instytucjami ochrony praw człowieka w Polsce, w tym z Rzecznikiem Praw Obywatelskich. Projekt znacznie ogranicza zakres dokumentowania stosowania środków przymusu bezpośredniego. Generalnie odstępuje się w nim od protokołowania stosowania środków przymusu bezpośredniego (z wyjątkiem wypełnienia protokołu po użyciu broni i psa służbowego) na rzecz sporządzenia mało szczegółowej notatki służbowej. Zaprojektowane przepisy, w porównaniu z obecnym stanem prawnym, w sposób istotny ograniczają możliwość weryfikowania zasadności skarg osadzonych na sposób użycia wobec nich środków przymusu bezpośredniego. Projekt rozporządzenia nie uwzględnia (za wyjątkiem czasu umieszczenia w celi zabezpieczającej) obowiązku rejestrowania przebiegu stosowania środków przymusu bezpośredniego. Natomiast na potrzebę kontynuowania tego typu działań wskazują wyniki wizytacji Krajowego Mechanizmu Prewencji. Dla wizytujących materiał filmowy jest doskonałym potwierdzeniem działań opisanych w protokole stosowania środków przymusu bezpośredniego. W odpowiedzi z dnia 18 czerwca 2010 r. Minister Sprawiedliwości poinformował, że większość uwag szczegółowych została uwzględniona w przeredagowanej wersji projektu z dnia 15 czerwca 2010 r., m. in. wprowadzono do notatki służbowej dokumentującej stosowanie środków przymusu bezpośredniego dodatkowe elementy, np. umieszczenie informacji o ostrzeżeniu o zastosowaniu środka przymusu bezpośredniego, czy też przywrócono konieczność – w razie użycia broni służbowej, oddania strzału ostrzegawczego. Niemniej jednak Minister Sprawiedliwości przedstawił również szczegółowe wyjaśnienia w kwestiach, w których nie podzielił wyrażonych w opinii wątpliwości, w tym m. in. dotyczących obowiązku zakładania kajdanek na ręce trzymane z tyłu, jak również rejestrowania przebiegu stosowania środków przymusu bezpośredniego. Odnosząc się do tego

¹⁰ RPO-641871-VII/10.

drugiego zagadnienia, Minister Sprawiedliwości stwierdził, że zasady utrwalania obrazu i dźwięku określone zostały w obowiązujących przepisach¹¹. Zgodnie z tymi regulacjami cały obszar zakładu karnego może być monitorowany przy użyciu wewnętrznego systemu urządzeń rejestrujących. Natomiast część cel, w których przebywają szczególnie niebezpieczni osadzeni, podlega monitoringowi obowiązkowemu. Tym samym – w ocenie Ministra Sprawiedliwości – ustawodawca już w Kodeksie karnym wykonawczym przesądził, iż wszelkie czynności podejmowane wobec osadzonych agresywnych, stwarzających zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa zakładu karnego lub bezpieczeństwa innych osadzonych muszą być rejestrowane.

4. Jednostki dla nieletnich

W drugim kwartale 2010 r. przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich, wykonując zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili wizytacje dwóch zakładów poprawczych (dalej ZP)¹², jednego schroniska dla nieletnich (dalej SdN)¹³, (funkcjonowało ono w ramach jednej placówki jako zakład poprawczy i schronisko dla nieletnich) oraz jednego młodzieżowego ośrodka wychowawczego (dalej MOW)¹⁴. Nie wszystkie informacje z wizytacji zostały jednak sporządzone do dnia opracowania niniejszego raportu. W związku z tym, ustalenia dokonane w ich trakcie, zostaną przedstawione w kolejnym raporcie kwartalnym Krajowego Mechanizmu Prewencji. Natomiast w raporcie niniejszym przedstawione zostaną również wnioski z wizytacji jednej placówki tego typu przeprowadzonej w pierwszym kwartale¹⁵.

Czynności przeprowadzone przez pracowników Biura Rzecznika Praw Obywatelskich w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym (dalej SOW) im. św. Jana Bosko w Trzcińcu pozwoliły na stwierdzenie, iż pomimo wypełnienia większości

¹¹ Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 16 października 2009 r. w sprawie urządzeń i środków technicznych służących do przekazywania, odtwarzania i utrwalania obrazu lub dźwięku z monitoringu w zakładach karnych (Dz. U. Nr 175, poz. 1360).

¹² Zakład Poprawczy w Warszawie-Falenicy (6.05.2010), Zakład Poprawczy w Białymstoku (23-24.06.2010).

¹³ Schronisko dla Nieletnich w Warszawie-Falenicy (6.05.2010).

¹⁴ Salezjański Ośrodek Wychowawczy w Różanymstoku (21-22.06.2010).

¹⁵ Salezjański Ośrodek Wychowawczy im. św. Jana Bosko w Trzcińcu (11.03.2010).

zaleceń sformułowanych przez pracowników Biura Rzecznika Praw Obywatelskich po wizytacji Ośrodka w dniach 3 – 4 marca 2009 r., w dalszym ciągu nie udało się wyeliminować przejawów **złego traktowania nieletnich**. Podczas oglądu sypialni internatu Ośrodka znajdującego się w Trzcińcu, wychowankowie przebywający w pokojach zasygnalizowali przedstawicielom Rzecznika Praw Obywatelskich niewłaściwe traktowanie przez pracownika placówki, na którego skarżyli się także ankietowani, polegające na stosowaniu wobec nich przemocy fizycznej oraz poniżaniu werbalnym. Z uwagi na charakter zarzutów, przedstawiciele Rzecznika zorganizowali spotkania z wychowankami 3 grup wychowawczych przebywających w internacie, w celu ustalenia kręgu osób pokrzywdzonych działaniami pracownika SOW. Podczas spotkań z wychowankami, większość chłopców potwierdziła zarzuty niewłaściwego zachowania pracownika, lecz tylko czterech z nich zdecydowało się na złożenie oficjalnej skargi w tym przedmiocie. Pozostali nie chcieli skorzystać z takiej możliwości, obawiając się ewentualnej zemsty ze strony pracownika. Część wychowanków, którzy wypowiedali się podczas spotkań w grupach, potwierdziła zgłoszone zarzuty, nie dostrzegając jednakże w postępowaniu pracownika niczego złego. Przyznali, iż byli świadkami zarówno stosowania przemocy fizycznej, jak i publicznego obrażania wychowanków, lecz nie mieli świadomości, iż takie zachowanie pracownika jest niedopuszczalne. Zarzuty sformułowane przez czterech wychowanków w oficjalnych skargach dotyczyły słownego poniżania nieletnich oraz ich rodzin, czynionego przez pracownika w sposób publiczny np. podczas spotkań w jadalni lub dokonywania przeszukań pokoi wychowanków. Trzech chłopców podało ponadto, iż zostali uderzeni przez wspomnianego pracownika Ośrodka. Odebrane od nieletnich skargi potraktowane zostały jako zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa i przekazano je do Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim.

W ocenie przedstawicieli Rzecznika, Dyrektor Ośrodka nie potraktował w sposób właściwy zarzutów dotyczących złego traktowania wychowanków, które odebrano już podczas poprzedniej wizyty w Ośrodku. W odpowiedzi Dyrektor placówki wskazał, iż po ubiegłorocznej wizytacji pracowników Biura Rzecznika przeprowadził dwukrotnie rozmowy z zainteresowanym pracownikiem. Podkreślił

również, iż opinię zawartą w informacji powizytacyjnej, że „w dalszym ciągu nie udało się wyeliminować przejawów złego traktowania”, będzie można rozważać dopiero wówczas, jeśli zostanie ono zweryfikowane przez odpowiednie decyzje procesowe. Zgodnie z sugestią Zachodniopomorskiego Kuratora Oświaty, organ prowadzący w porozumieniu z Dyrektorem zdecydował o zawieszeniu pracownika do czasu wyjaśnienia sprawy. Ponadto, w odpowiedzi na wnioski zalecenia pracowników BRPO, w celu poprawy i doskonalenia oddziaływań resocjalizacyjnych, podjęto m. in. następujące działania: Rada Pedagogiczna Ośrodka i szkoły odbyła trzy spotkania poświęcone analizie sytuacji wychowawczej w placówce, zorganizowano szereg spotkań dla wychowanków w formie apeli szkolnych, zebrań grup, w czasie których wyjaśniano nieletnim na czym polegają ich prawa, zwłaszcza w kontekście obowiązków oraz poszanowania praw innych osób. Dyrektor Ośrodka złożył również zawiadomienie do Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim przeciwko trzem wychowankom, w rezultacie obrażania i naruszania godności nauczycieli i wychowawców. Sprawa pozostaje nadal w zainteresowaniu przedstawicieli Rzecznika.

W Schronisku dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Falenicy nie odebrano uwag co do sposobu traktowania w placówce. W rozmowach indywidualnych dziewczęta bardzo dobrze oceniły swoich wychowawców.

Odnosząc się do **warunków bytowych** należy wskazać, iż ogląd pomieszczeń internatu Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Trzcńcu, pozwolił na stwierdzenie pełnej realizacji zalecenia dotyczącego potrzeby przeprowadzenia prac remontowych w tym obiekcie. Rekomendowano natomiast dbałość o dostosowanie ubioru nieletnich do aktualnej pory roku. W opinii wizytujących, zaobserwowany podczas oglądu grupy strój wychowanków (krótkie spodenki, koszulki z krótkim rękawem), był zbyt lekki jak na okres zimowy. Postulowano również wyposażenie sypialni wychowanków w lampki nocne, ponieważ stwierdzono korzystanie przez nieletnich z lampek własnej produkcji służących do dodatkowego oświetlenia pokoi. W Schronisku dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Falenicy zalecono odnowienie pokoi wychowanek w grupie schroniskowej, a także wyodrębnienie świetlicy dla nieletnich z tej grupy, gdyż do celów świetlicowych wykorzystywana jest, w godzinach popołudniowych, jedna z sal lekcyjnych. Warunki w niej panujące

były znacznie gorsze niż w pozostałych świetlicach. W ocenie wizytujących, wyodrębnienie świetlicy niewątpliwie przyczyniłoby się do prowadzenia efektywniejszej pracy wychowawczej z dziewczętami.

Na uwagę zasługuje **praktyka umieszczania nieletnich w izbie przejściowej na podstawie przesłanek nie znajdujących odzwierciedlenia w obowiązujących przepisach prawnych** (SdN i ZP w Falenicy). W regulaminie placówki znajdował się zapis, zgodnie z którym wychowanka może być umieszczona w izbie przejściowej po doprowadzeniu jej z ucieczki, albo po przedłużonej samowolnie przepustce lub urlopie oraz na własną prośbę ze względu na złe samopoczucie. Natomiast na podstawie przepisów rozporządzenia z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich¹⁶, Dyrektor zakładu może umieścić nieletniego w izbie przejściowej, na czas określony, dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie (§25 pkt 4 rozporządzenia). Ponadto, umieszczenie nieletniego w izbie przejściowej może nastąpić na okres nie dłuższy niż 14 dni w celu: poddania go wstępnym badaniom lekarskim, badaniom osobopoznawczym i zabiegom higieniczno-sanitarnym, przeprowadzenia wstępnej rozmowy adaptacyjnej, przygotowania planu indywidualnych oddziaływań resocjalizacyjnych, utrzymania bezpieczeństwa i porządku w zakładzie, zapobiegania agresji lub dezorganizacji życia w zakładzie (§ 44 pkt 2 rozporządzenia). Wskazane przepisy nie dają zatem możliwości umieszczenia nieletniego w izbie przejściowej ze względów, które ujęto w regulaminie tej placówki. Umieszczenie nieletniego w izbie przejściowej z powodu samowolnie przedłużonej przepustki lub urlopu dotyczy tylko wychowanków schroniska dla nieletnich (§ 51 pkt 4 rozporządzenia).

Ponadto, analizując zasadność umieszczenia wychowanków w izbie przejściowej w **trybie § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia** stwierdzono przypadki, w których takie umieszczenie było następstwem nagannego zachowania nieletnich (SdN i ZP w Falenicy). Taka praktyka wskazuje na „karne” zastosowanie izby przejściowej, co pozostaje w sprzeczności z wyżej wskazanym przepisem, a także z Regułą 70 Narodów Zjednoczonych dotyczącą ochrony nieletnich pozbawionych wolności (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Nr 45/113), zgodnie, z którą: *Dyscyplinarne*

¹⁶ Dz. U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1359 z późn. zm.

karanie nieletniego powinno być dozwolone wyłącznie w ściśle wytyczonych granicach obowiązującego prawa i regulaminów. Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej należy w wyraźny i zrozumiały dla nieletniego sposób poinformować go o tym, jakie przekroczenie mu się zarzuca i stworzyć mu wszelkie możliwości przedstawienia swojej obrony; powinien on mieć prawo odwołania się do właściwej, bezstronnej władzy. W rozmowach indywidualnych niektóre wychowanki podkreślały, że w ich odczuciu umieszczenie w izbie przejściowej jest jedną z najsurowszych kar stosowanych w placówce.

Postulowano również odnotowywanie w księgach wychowanek zatrzymanych w izbie przejściowej informacji dotyczących prowadzonych wobec nich oddziaływań wychowawczo-terapeutycznych (rozmowy z psychologiem, wychowawcą, badania lekarskie) oraz realizacji obowiązku szkolnego. Zapisy zawierające tego typu informacje są niezbędne i świadczą o zapewnieniu wychowance podstawowych praw.

W jednej placówce stwierdzono nieprawidłowości w zakresie **stosowania środków przymusu bezpośredniego** (SdN i ZP w Falenicy), polegające na umieszczaniu nieletnich w izbie przejściowej, w przypadku konieczności zastosowania środka przymusu bezpośredniego polegającego na umieszczeniu w izbie izolacyjnej. Działania te są podejmowane niezgodnie z obowiązującymi przepisami prawa i często prowadzą do znacznie dłuższego pobytu nieletnich w izolacji, niż pozwalają na to przepisy (np. 9 dni - jak wynikało z zapisu w księdze stosowania środków przymusu bezpośredniego). Zgodnie z art. 95a § 7 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁷ (dalej u.p.n.), środek przymusu w postaci izolacji nie może być stosowany dłużej niż 48 godzin, a wobec nieletniego w wieku do 14 lat - dłużej niż 12 godzin.

W wizytowanych jednostkach wątpliwości budziły również wewnętrzne regulacje w zakresie stosowania **nagród i kar**. W Schronisku dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Falenicy zalecono wyeliminowanie zapisu znajdującego się pośród negatywnych zachowań, za które wychowanka może mieć obniżoną ocenę, w następującym brzmieniu: *praktykowanie zachowań o treści seksualnej (odwiedzanie się nocą, (...), pisanie do siebie listów miłosnych)*. Niewątpliwie kwestia zachowań

¹⁷ Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109 z późn. zm.

lesbijskich wśród wychowanek stanowi poważny problem dla kadry placówki. W takich przypadkach kadra stara się przede wszystkim odseparować dziewczęta. Do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich wpłynęły niepokojące informacje na temat tego, że personel placówki stosuje dyskryminacyjne praktyki odnośnie orientacji seksualnej wychowanek. Informacja ta trafiła do Biura RPO za pośrednictwem Kampanii Przeciw Homofobii, która poinformowana została o karaniu izolacją nieletnich wykazujących zachowania świadczące o lesbijskiej orientacji seksualnej (np. pisanie listów miłosnych). W ocenie przedstawicieli RPO traktowanie w ten sposób nieletnich jest niedopuszczalne. Orientacja seksualna nie powinna być postrzegana jako zachowania patologiczne, za które nieletnie są karane.

Natomiast w Salezjańskim Ośrodku Wychowawczym w Trzcińcu po raz kolejny rekomendowano wyeliminowanie z katalogu nagród obowiązujących w jednej z grup, nagrody w postaci czytania lektur szkolnych. Ujęcie czytania lektur szkolnych jako jednej z nagród wydaje się być nieuzasadnione z punktu widzenia konieczności zapewnienia przez Ośrodek właściwej edukacji szkolnej, na którą składa się m. in. znajomość obowiązujących lektur. Analizowany zapis budził także zastrzeżenia w konfrontacji z planem lekcji odbywających się w grupie readaptacyjnej, zgodnie z którym wśród codziennych zajęć lekcyjnych przewidziane są zajęcia z czytania lektur. W odpowiedzi na informację powizytacyjną, Dyrektor Ośrodka wskazał, iż zapis ten został odpowiednio zmieniony.

Niepokojący dla przedstawicieli Rzecznika był również fakt nadmiernej **kontroli korespondencji** wychowanek w Schronisku dla Nieletnich i Zakładzie Poprawczym w Falenicy. W trakcie indywidualnych rozmów, nieletnie stwierdziły, że każda korespondencja, zarówno przychodząca, jak i wychodząca zawsze podlega kontroli. Praktyka taka stoi w sprzeczności z art. 66 § 3 u.p.n.

Dostrzeżono również pewne nieprawidłowości w zakresie **tworzenia aktów regulujących wewnętrzne funkcjonowanie placówki**. Polegały one na przykład na niedostosowaniu zapisu określającego liczebność grupy wychowawczej do obowiązującej w tej mierze regulacji zawartej w obowiązujących przepisach prawa (SOW w Trzcińcu), bądź też stworzeniu wspólnego regulaminu dla wychowanek

Zakładu i Schroniska, co może powodować, iż przestaje on być czytelny dla nieletnich (SdN i ZP w Falenicy).

Weryfikując dostępność informacji na temat **instytucji, do których nieletni mogą się zwrócić w razie potrzeby**, w regulaminie jednej z placówek dostrzeżono niewłaściwy zapis następującej treści: *Na prośbę wychowanki dyrektor udostępnia jej adresy instytucji powołanych do przestrzegania praw człowieka*. Powyższe ograniczenie nie znajduje odzwierciedlenia w obowiązujących przepisach prawa. Adresy tego typu instytucji powinny być w placówce ogólnodostępne, co zostało zasygnalizowane już podczas wizytacji tej placówki w 2008 r. (SdN i ZP w Falenicy).

W niniejszym raporcie warto również wskazać, iż w dniu 13 kwietnia 2010 r. Zastępca Rzecznika skierował kolejne wystąpienie¹⁸ do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w sprawie przygotowania przez resort sprawiedliwości informatora dla wychowanków umieszczonych w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, w którym zostaną zawarte informacje o sytuacji prawnej nieletniego, jego prawach i obowiązkach oraz instytucjach, do których może się zwrócić w sytuacji, gdy przysługujące mu prawa są łamane. W odpowiedzi na wcześniejsze wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich w tej sprawie, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości poinformował, iż Ministerstwo Sprawiedliwości planuje opracować standardowy wzór informacji o prawach i obowiązkach nieletniego na potrzeby wszystkich zakładów dla nieletnich. Ponadto, zostanie określony sposób rozpowszechniania tej informacji wśród nieletnich, uwzględniający potrzebę zapewnienia stałego dostępu do niej. Ujednoliceniu mają również ulec inne dokumenty dotyczące pobytu nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich np. regulamin izby przejściowej i regulamin izby izolacyjnej. W związku z powyższym, Zastępca Rzecznika zwrócił się z prośbą o przekazanie informacji, czy wskazane czynności zostały już zakończone, a jeżeli tak, o udostępnienie dokumentów opracowanych w tym przedmiocie przez resort sprawiedliwości. W odpowiedzi z dnia 19 maja 2010 r. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości poinformował, iż proces opracowania standardowego wzoru takiej informacji oraz ujednolicenia niektórych dokumentów dotyczących

¹⁸ RPO-603898-VII/10.

pobytu nieletnich w podległych placówkach nie został jeszcze zakończony, ze względu na konieczność realizowania innych zadań istotnych dla bieżącego funkcjonowania zakładów dla nieletnich. Zakończenie prac przewidywane jest w grudniu 2010 r. Również do końca bieżącego roku zostanie zrealizowane zadanie związane z ujednoczeniem we wszystkich zakładach dla nieletnich niektórych procedur postępowania wobec wychowanków.

W zakresie problematyki dotyczącej nieletnich godzi się zauważyć, iż Zastępca Rzecznika w piśmie¹⁹ z dnia 11 czerwca 2010 r. przedstawił swoje uwagi i propozycje odnośnie *projektu założeń do projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich* z dnia 26 marca 2010 r. oraz przygotowanego zgodnie z tymi założeniami *projektu ustawy o zmianie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Zastępca Rzecznika zaproponował m. in. skrócenie proponowanego siedmiodniowego okresu pobytu nieletniego w policyjnej izbie dziecka na czas wykonywania czynności na polecenie sądu, zagwarantowanie odpowiednich sposobów weryfikacji wyników badań uzyskanych metodą niewymagającą badania laboratoryjnego, przeprowadzonych w celu ustalenia w organizmie obecności alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia (w związku z przyznaniem kuratorowi sądowemu uprawnienia do zobowiązania nieletniego do poddania się takim badaniom).

5. Izby wytrzeźwień oraz jednostki organizacyjne Policji

W drugim kwartale 2010 r. przeprowadzono wizytacje dwóch placówek, w której umieszcza się osoby nietrzeźwe, z wyłączeniem jednostek Policji (dalej IW)²⁰. Ustalenia dokonane w trakcie wizytacji Izby Wytrzeźwień w Gdańsku zostaną omówione w kolejnym sprawozdaniu kwartalnym. W raporcie niniejszym przedstawione zostaną również wnioski z wizytacji dwóch pomieszczeń dla osób

¹⁹ R-071-13/10.

²⁰ Izba Wytrzeźwień we Wrocławiu (24.05.2010), Całodobowe Pogotowie Socjalne dla Osób Nietrzeźwych (Izba Wytrzeźwień) w Gdańsku (30.06.2010).

zatrzymanych przy jednostkach organizacyjnych Policji²¹ (dalej PdOZ), które nie były zawarte w sprawozdaniu z pierwszego kwartału 2010 r.

W Izbie Wytrzeźwień we Wrocławiu zalecono, aby Dyrektor Izby zwrócił uwagę podległym sobie pracownikom na konieczność postępowania z osobami umieszczonymi w Izbie z **poszanowaniem ich godności**. W trakcie rozmów z przedstawicielami Rzecznika, większość osób oczekujących na zwolnienie z Izby, zgłosiło zastrzeżenia co do sposobu traktowania przez personel (np. długi czas oczekiwana na przyjęcie pracownika, uniemożliwienie skorzystania z prysznica, używanie zwrotów powszechnie uznanych za obelżywe).

W zakresie **poszanowania prawa do intymności** postulowano wyposażenie toalet w przesłony przy wejściu, co umożliwi załatwienie potrzeb fizjologicznych w warunkach zapewniających intymność (IW we Wrocławiu).

Ponadto, w oparciu o informacje udzielone przez kierownika zmiany oraz zapisy w księdze zastawów ustalono, iż w Izbie, na podstawie art. 41 ust. 4 Ustawy o wychowaniu w trzeźwości z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi²², dokonywane są zastawy na niektórych przedmiotach posiadanych przez osoby umieszczane w Izbie (w szczególności na telefonach komórkowych). Tymczasem praktyka dokonywania zastawów na telefonach komórkowych wraz z kartą SIM uznana została przez Generalnego Inspektora Danych Osobowych za niedopuszczalną, z uwagi możliwość pozyskania danych osobowych przez pracowników izby, do których przetwarzania nie są uprawnieni oraz naruszenia poprzez takie działanie **prawa do prywatności** pacjenta²³. W związku z powyższym, zalecono zrezygnowanie z ustanawiania tego typu zastawów (IW we Wrocławiu).

Za konieczne uznano również wyposażenie sal Izby w **instalację przywoławczą**, zgodnie z § 20 pkt 5 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 4 lutego 2004 r. w sprawie trybu doprowadzania, przyjmowania i zwalniania osób w stanie

²¹ Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Powiatowej Policji w Kutnie (24.03.2010), Pomieszczenia dla Osób Zatrzymanych przy Komendzie Powiatowej Policji w Środzie Wielkopolskiej (26.03.2010).

²² Dz. U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 z późn. zm.

²³ RPO-642757-VII/10.

nietrzeźwości oraz organizacji izb wytrzeźwień i placówek utworzonych lub wskazanych przez jednostkę samorządu terytorialnego²⁴.

W trakcie wizytacji pomieszczeń dla osób zatrzymanych w zakresie **warunków bytowych** zalecano wyposażenie pokoi dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, zgodnie z § 7 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 października 2008 r. w sprawie pomieszczeń w jednostkach organizacyjnych Policji przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia oraz regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach²⁵ (dalej rozporządzenie), (PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wielkopolskiej).

W wizytowanych jednostkach stwierdzono również brak ubrań zastępczych przeznaczonych dla osób, o których mowa w § 10 ust. 2 regulaminu pobytu osób umieszczonych w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (zwanego dalej regulaminem), a także odzieży zastępczej wyszczególnionej w § 10 ust. 3 regulaminu (PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wielkopolskiej). W związku z tym, zalecono zapewnienie stosownego zaopatrzenia. Ustosunkowując się do powyższych zaleceń Komendant Powiatowy Policji w Kutnie oraz Komendant Powiatowy Policji w Środzie Wielkopolskiej poinformowali o podjęciu działań mających na celu wyeliminowanie stwierdzonych naruszeń.

Ponadto, spotykano się z nieprawidłowościami polegającymi na nierespektowaniu przepisów rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 września 2001 r. w sprawie zasad **dopuszczalności używania wyrobów tytoniowych** na terenie obiektów podległych ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych²⁶. Z rozmów przeprowadzonych z zatrzymanymi wynikało, iż funkcjonariusze zezwalają na palenie papierosów w toalecie (PdOZ w Kutnie). Z informacji udzielonej przez Komendanta Powiatowego Policji w Kutnie wynika, iż w chwili obecnej wyznaczenie miejsca do palenia tytoniu jest bardzo utrudnione. Trwają prace nad ustaleniem jego lokalizacji, jednakże wymaga to przeprowadzenia prac remontowych.

²⁴ Dz. U. z 2004 r. Nr 20, poz. 192 z późn. zm.

²⁵ Dz. U. z 2008 r. Nr 192, poz. 1187.

²⁶ Dz. U. z 2001 r. Nr 106, poz. 1163.

W celu pełniej realizacji praw osób umieszczonych w Izbach za konieczne uznano również doposażenie w podstawowe środki apteczki znajdującej się w pokoju lekarskim oraz systematyczne weryfikowanie dat przydatności przechowywanych w niej leków (PdOZ w Kutnie, PdOZ w Środzie Wielkopolskiej).

W wyniku analizy **dokumentacji wewnętrznej** rekomendowano zwrócenie uwagi lekarzom na potrzebę każdorazowego rzetelnego wypełniania książki wizyt lekarskich (PdOZ w Kutnie).

6. Ośrodki dla cudzoziemców

W omawianym okresie wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji objęły jeden ośrodek dla cudzoziemców²⁷.

W wizytowanym Areszcie w Celu Wydalenia nie stwierdzono przesłanek naruszenia praw i wolności osadzonych cudzoziemców, w tym istnienia praktyk noszących znamiona tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Dobrze oceniono **warunki bytowe** panujące w jednostce, niemniej jednak zalecono podjęcie działań zmierzających do zapewnienia należytej intymności osobom korzystającym z natrysków w jednym z pomieszczeń sanitarnych. Za konieczne uznano również **wyodrębnienie palarni** dla osadzonych, albo zadaszenia wyznaczonej na palarnię części placu spacerowego. Obecne rozwiązanie – wyznaczenie na palarnię miejsca, które nie jest zadaszone – w okresie jesienno-zimowym bądź przy złych warunkach pogodowych znacznie utrudnia lub wręcz uniemożliwia osadzonym korzystanie z możliwości palenia tytoniu.

Z uwagi na charakter wizytowanej placówki, a zwłaszcza fakt, iż nie jest to typowe miejsce detencji dla sprawców czynów zabronionych, wskazano również na potrzebę rozważenia zasadności przeprowadzania w ciągu dnia wielokrotnych **kontroli osobistej** osadzonych oraz cel mieszkalnych Aresztu.

Ponadto, rekomendowano rozważenie możliwości przedłużenia **czasu odbywania spacerów**. Co do zasady, umieszczeni w Areszcie cudzoziemcy korzystają z prawa do godzinnego spaceru na wolnym powietrzu. Uzyskane informacje

²⁷ Areszt w Celu Wydalenia przy Pomorskim Oddziale Straży Granicznej w Szczecinie (16.06.2010).

wskazywały jednak, iż czas spaceru jedynie sporadycznie bywa przedłużany. Jednym z warunków jest przy tym możliwość sprawowania przez funkcjonariuszy Służby Granicznej nadzoru nad osadzonymi korzystającymi ze spaceru. Dodatkowy spacer wykorzystywany jest natomiast jako czynnik motywacyjny. Jak wynika z udzielonych pracownikom Biura RPO wyjaśnień, spacer taki przysługuje bowiem jedynie tym osobom, których zachowanie nie budzi zastrzeżeń funkcjonariuszy SG. W ocenie osób wizytujących, ograniczanie możliwości spaceru do godziny dziennie i sporadyczne jedynie przypadki przedłużania czasu trwania spacerów mogą stanowić nadmierną uciążliwość dla przebywających w Areszcie osób. W art. 117 ust. 4 pkt 1 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach²⁸, zagwarantowano osadzonym cudzoziemcom prawo do godzinnego spaceru dziennie, niemniej jednak należy wskazać, iż przepis ten określa jedynie pewne minimum i w żaden sposób nie ogranicza możliwości przedłużania czasu trwania spaceru. Możliwość taką, co istotne, przewiduje również § 5 pkt 4 przyjętego w Areszcie porządku wewnętrznego.

W trakcie wizytacji stwierdzono, iż przy przyjęciu do placówki cudzoziemcom zapewnia się możliwość zapoznania się z treścią obowiązującego w Areszcie **porządku organizacyjnego**. W dacie wizytacji *Porządek wewnętrzny* nie był jednak wywieszony w celach mieszkalnych Aresztu. Nie zostały także wywieszone listy adresowe organów, instytucji i organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawami cudzoziemców, ani inne informacje dotyczące praw lub obowiązków osadzonych. W związku z tym zalecono wyeliminowanie stwierdzonych w tym zakresie nieprawidłowości.

7. Szpitale psychiatryczne

W drugim kwartale 2010 r. przeprowadzono wizytacje dwóch szpitali psychiatrycznych²⁹. W rozdziale tym opisano również wnioski z jednej wizytacji³⁰, których nie przedstawiono w sprawozdaniu z pierwszego kwartału 2010 r..

²⁸ Dz. U. z 2006 r. Nr 234, poz. 1694.

²⁹ Samodzielny Wojewódzki Zespół Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej przy ul. Nowowiejskiej w Warszawie (6.05.2010), Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie (16-18.06.2010).

³⁰ Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w Lubiążu (17-18.03.2010).

W dwóch placówkach stwierdzono **praktyki noszące znamiona okrutnego i niehumanitarnego traktowania pacjentów**. W Samodzielnym Wojewódzkim Zespole Publicznych Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej przy ul. Nowowiejskiej w Warszawie, zaobserwowano sale mieszkalne dla chorych oddzielone od korytarza przezroczystą ścianą, co umożliwia stały, nieograniczony wgląd na sale. Ponadto, w Oddziale wydzielono dwie sale obserwacyjne w postaci swoistych klatek z przezroczystymi ścianami, w których wykonywany jest m. in. przymus bezpośredni w formie izolacji i unieruchomienia. Rozwiązanie w postaci szklanych sal pobytowych oraz szklanych „klatek” obserwacyjnych, wzbudziło zasadnicze wątpliwości wizytujących, ponieważ pozostaje ono w kolizji z obowiązkiem ochrony przyrodzonej i niezbywalnej godności pacjenta jako człowieka oraz respektowania jego **prawa do intymności** i ochrony swego wizerunku. W związku z powyższym zalecono podjęcie niezbędnych kroków, w celu dostosowania tych pomieszczeń do wymogów zapewniających pacjentom poszanowanie ich praw. W placówce tej zalecono również niezwłoczne zaprzestanie dyskryminujących i stygmatyzujących praktyk wobec pacjentów przyjętych do Szpitala bez zgody, polegających na obowiązku przebywania całą dobę w piżamach. Z kolei, w Wojewódzkim Szpitalu dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu pacjenci w rozmowach z osobami wizytującymi skarżyli się na zdarzające się przypadki traktowania chorych w sposób niegrzeczny i pozbawiony szacunku. Przedstawiciele Rzecznika zaobserwowali podczas wykonywanych czynności m. in. wchodzenie do sal chorych bez pukania oraz mówienie do pacjentów per „ty”. Ponadto, pacjenci podali, że ogranicza się możliwość korzystania z toalety przez osoby przebywające na sali obserwacyjnej jednego z oddziałów (to samo ograniczenie stwierdzono również w Klinice Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie). Według pacjentów prośby o zezwolenie na wyjście do sanitariatu poza wyznaczonymi godzinami spełniane są przez personel niechętnie. Pacjenci doznają również ograniczeń możliwości poruszania się po oddziale, mimo że pozwala na to regulamin oraz zakazów korzystania z odtwarzaczy mp3 i mp4. Pracownicy Biura Rzecznika zalecili dążenie do poprawy sposobu traktowania pacjentów przez personel placówki

oraz wyeliminowanie niedopuszczalnych ograniczeń wolności i praw pacjentów w szpitalu.

W trakcie wizytacji szpitali, przedstawiciele Rzecznika Praw Obywatelskich zwrócili uwagę na zróżnicowane **warunki bytowe** w samych placówkach oraz ich poszczególnych oddziałach. Zdarzało się, iż nie skierowano żadnych zaleceń w tym zakresie (Klinika Psychiatrii Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie). W kilku oddziałach jednej z placówek czystość oraz warunki higieniczne oceniono jako niezadowalające. Zastrzeżenia wzbudziło też wyposażenie sal chorych – zaobserwowano, że niektórzy pacjenci w jednym oddziałów śpią na materacach z gąbki, pozbawionych pokrowca (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych w Lubiążu).

Ponadto, zalecono zapewnienie zgodnej z prawem praktyki **stosowania środków przymusu bezpośredniego**, w tym niezwłoczną eliminację nieprawidłowości w zakresie nadzoru nad stosowaniem tych środków oraz ich dokumentowania. Zastrzeżenia wizytujących wzbudziła przyjęta w jednym ze szpitali praktyka polegająca na przekazywaniu karty izolacji lub unieruchomienia do sąsiedniego oddziału psychiatrycznego do oceny, po zakończeniu stosowania tego środka. Działanie to pozostaje w rażącej sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Stosownie bowiem do art. 18 ust. 6 pkt 1 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego³¹, zasadność zastosowania środka przymusu bezpośredniego przez lekarza zakładu opieki zdrowotnej, winien ocenić kierownik tego zakładu lub – jeśli kierownik nie jest lekarzem – lekarz przez niego upoważniony. Zawiadomienie o zastosowaniu środka przymusu bezpośredniego powinno być dokonane przez lekarza, który go zastosował, w formie pisemnej, w terminie trzydniowym od zastosowania, a nie zakończenia stosowania środka przymusu (Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie). W innej placówce, w jednym z oddziałów zaobserwowano stosowanie umieszczania w zamkniętej sali obserwacyjnej pacjentek „uporczywie łamiących regulamin” (np. próby przekazywania listów, uchylanie się od zajęć), w ramach

³¹ Dz. U. 1994 r. Nr 111, poz. 535 z późn. zm.

„czynnika leczniczo-terapeutycznego”. W efekcie praktyka taka jest tożsama ze stosowaniem środka przymusu bezpośredniego w formie izolacji. Jednakże, z informacji udzielonych przez personel wynika, że umieszczenia w sali obserwacyjnej nie traktuje się jako wyżej wskazanego środka przymusu bezpośredniego. W związku z tym nie prowadzi się też stosownej dokumentacji w tym zakresie, ani nie poddaje kontroli przez kierownika zakładu w sposób przewidziany w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego (Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w Lubiążu).

W wizytowanych placówkach za celowe uznano również zorganizowanie **systemu przyjmowania i załatwiania skarg** (pisemnych i ustnych), spełniającego wymogi wynikające z obowiązujących przepisów prawa. Skargi składane na piśmie oraz ustnie powinny być bowiem traktowane równoprawnie, zarówno co do sposobu rozpatrywania i załatwiania, jak też dokumentowania (Samodzielny Publiczny Szpital Kliniczny Nr 1 Pomorskiej Akademii Medycznej im. prof. Tadeusza Sokołowskiego w Szczecinie, Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w Lubiążu).

8. Domy pomocy społecznej

W drugim kwartale 2010 r. wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji objęły dwa domy pomocy społecznej³² (dalej DPS).

Wizytujący ocenili pozytywnie **warunki bytowe** panujące w placówkach. Wyposażenie pokoi, ich estetyka i różnorodność stwarzały, zaplanowaną przez personel Domu, atmosferę wręcz domową. Zarówno w pokojach, jak i pomieszczeniach sanitarnych panowała czystość.

Według deklaracji personelu jednego z Domów, w placówce nie stosuje się **środków przymusu bezpośredniego**, a osoby, które zachowują się w sposób niebezpieczny dla siebie i innych są kierowane do szpitala psychiatrycznego. W ocenie przedstawicieli Rzecznika, ze względu na specyficzny charakter Domu (z treści Statutu wynika, że jest przeznaczony dla osób przewlekle psychicznie chorych i niepełnosprawnych intelektualnie) i związaną z tym możliwością wystąpienia

³² Dom Pomocy Społecznej przy ul. Rodziny Zientalów 13 w Radomiu (24-25.05.2010), Dom Pomocy Społecznej w Jedlance (25-26.05.2010).

sytuacji nadzwyczajnych, należałoby rozważyć przeszkolenie personelu w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego (DPS w Jedlance), dlatego też wydano stosowne zalecenie.

Dyrektorzy wizytowanych placówek przytaczali przykłady wskazujące na ofiarność i zaangażowanie pracowników. Jednakże biorąc pod uwagę stan zdrowia niektórych mieszkańców, przedstawicielom Rzecznika trudno było ocenić stosunek osób pracujących w Domu do chorych tylko na podstawie zaobserwowanych sytuacji.

Ponadto, pewne wątpliwości budziło oznakowanie drzwi imionami i nazwiskami pensjonariuszy oraz wywieszenie na korytarzu tablicy z imionami, nazwiskami i innymi danymi mieszkańców. Wskazano, iż może to stanowić naruszenie przepisów o **ochronie danych osobowych**. Umieszczenie danych mieszkańców (imion, nazwisk, zdjęć) jest możliwe tylko w przypadku wyrażenia przez nich zgody.

Zalecano również uporządkowanie sprawy dokumentowania wszystkich **skarg i wniosków** (pisemnych i ustnych), składanych przez mieszkańców. Według deklaracji kierownictwa wizytowanych placówek, książka skarg i wniosków jest pusta, ponieważ skarg pisemnych nikt nie zgłasza. Problemy sygnalizowane ustanie, nie są protokołowane, gdyż w opinii kierownictwa, nie ma takiej potrzeby, z uwagi na to, że nie mają one charakteru skarg. Zdaniem przedstawicieli RPO sytuacja taka budzi wątpliwości, dlatego też rekomendowano odnotowywanie tego typu przypadków w książce skarg i wniosków.

7. Podsumowanie

Działania podejmowane w ramach Krajowego Mechanizmu Prewencji w drugim kwartale 2010 r. nie wykazały przypadków stosowania tortur. Niemniej jednak odebrano niepokojące sygnały o praktykach noszących znamiona niehumanitarnego traktowania i karania w jednostkach dla nieletnich oraz szpitalach psychiatrycznych. Wielokrotnie wskazywano, iż rozwiązanie problemów zidentyfikowanych w trakcie wizytacji jednostek penitencjarnych, w tym realizacja zadań związanych z likwidowaniem zjawiska przeludnienia – wymaga stałych i wysokich nakładów na funkcjonowanie więziennictwa.

Ponadto, we wszystkich wizytowanych jednostkach najczęściej spotykano nieprawidłowości w zakresie warunków bytowych, stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz poszanowania prawa do intymności i prywatności.

Niezwykle istotnym wydarzeniem, które miało miejsce w omawianym okresie sprawozdawczym był opisany w rozdziale drugim, udział pracowników polskiego Krajowego Mechanizmu Prewencji w programie szkoleniowym, który odbył się w ramach projektu *European NPM Project*. Praca z udziałem ekspertów CPT, SPT, APT oraz Rady Europy wykazała mocne strony polskiego KMP, lecz również zmotywowała do poszukiwania, w oparciu o przekazane uwagi, odpowiednich rozwiązań, które usprawnią działalność Mechanizmu. Niemniej jednak realizacja części z przekazanych przez ekspertów rekomendacji będzie bardzo utrudniona lub wręcz niemożliwa, bez zapewnienia odpowiednich środków finansowych na działalność KMP przez władze Rzeczypospolitej Polskiej. Obowiązek zagwarantowania na ten cel niezbędnych środków przez Państwo Stronę wynika bezpośrednio z art. 18 ust. 3 Protokołu fakultatywnego do Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania

Opracowała: Magdalena Chmielak